SKULTÉTY CSABA

Kedves kolozsváriak, állandóak és alkalmiak!

Egy ilyen kárpátaljai találkozóra való meghívás, bármennyire is vonzó, a nyári hőség napjaiban sajnos csak elméleti marad. Köszönöm a gesztust, pályám folytán valóban lenne a témáról mondanivalóm, de így a távolból meg kell elégednem egy köszöntéssel. Most, hogy a végére jutottam, látom, hogy hosszabb írás lett belőle. Felidéznék két olyan témát, amely ide tartozik.

De előbb valamit azért magamról. Az észak-keleti Felvidék és Kárpátalja találkozási területéről jövök, a hosszú évek alatt lezajlott hatalmi és határváltozásokat, azok áldozataként, magam is átéltem. A terület Kassától Máramarosszigetig majdnem mindenütt otthonom. Véletlenek folytán publicista lettem, aki még egyetemistaként Párizsban rekedt, majd ugyancsak ideiglenes szándékkal indulva, belépett a Münchenben megalakult Szabad Európa Rádióba és ott is ragadt további harminchárom évig.

Itt Kolozsváron jogos a kérdés: E nagy pályán jártam-e Erdélyben, van-e valami közöm Transzilvániához? Előbb tehát erről néhány szót.

Budapest 1944-1945-ös ostromának idején a Nemzeti Múzeum melletti, határon túli diákoknak szánt kollégium lakója vagyok. Január 20-án, az időközben a Duna határáig ért oroszok alatt, kimerészkedünk az utcára és bizakodó polgárokként elkezdünk elhordani egy barikádot. Az utcákon halottak, mi tenni akarunk valamit. A járókelők között, a hideg napsütéses időben, egy szovjet járőrszolgálat. Barátságosak. Ha ilyen rendesek vagyunk, menjünk velük kapunk bumaskát és szabadon járhatunk a városban. Fel is álltunk, ahogy kívánták, ötösével. Így lettünk szovjet hadifoglyok.

Jött Gödöllő, majd gyalog Ceglédbercel. Itt aztán bevagonírozás és indulás keletre, Dél-Erdélyen át Moldva. Ma is felidéződik bennem, ahogy a segesvári állomáson, egy délelőtti órában, egy jólöltözött fiatalember megy, időnként a peronon egyedül, fel és le. Rettegve figyelem, ami Magyarországon elterjedt lett, nem használják-e ki a szovjetek az alkalmat, hogy őt is felszedjék az egyik lezárt vagonba. Nem történt ilyesmi. A célállomásunk, kimerülten, a moldvai Foksán, ahol már szakszerűen kiépített szibériai mintájú fogolytábor vár

minket. Ez a térség hatalmas elosztólágere, innen küldik a foglyokat, vagy egynapos ételkészlettel, vagy bundás kabátban és sapkában a rendeltetés helyére. Itt lakunk barakkokban, szerencsére kitavaszodik.

Engem még nem hurcoltak tovább. Jelentkezem a kapuban külső munkákra. Hogy rövidre fogjam: A teherpályaudvarról hajmeresztő kockázatvállalással megszököm. Ma is beleborzadok hallatlan a pillanat vakmerőségébe. De sikerült, irány a Kárpátok. A barangolás, románul nem tudva, egy hét. Végül Kovászna. Onnan néhány nap után vonattal tovább nyugati irányba. Akivel beszélni mertem, panaszkodott az erdélyi magyar politikusokra, akik hisznek a román kormányígéreteknek, amelyek a békekonferencia után, tudjuk, szétoszlanak. A politikailag túlfeszített Kolozsváron, a kapott tanácsnak megfelelően nem mertem kiszállni. Így érkeztem Nagyváradra.

Hogy a nem veszélytelen kalandoknak a sora, amely Foksántól idáig elkísért, mennyi figyelmet és szerencsét igényelt, jelképezi utolsó esti váradi történetem. Hol aludjak? –volt mindig a kérdés. A pályaudvaron csak körülnéztem, de amikor láttam, hogy egy hegyvidéki móc hogyan ordít utasokkal, mert magyarul beszélnek, jobbnak láttam tovább állni. Elértem egy koromfekete parkhoz. talán itt húzom meg magam valahol. Alig hogy beléptem, rémülten láttam, hogy egy szovjet katonai tanktáborba kerültem. Onnan kijutva mélyen fellélegeztem.

Ez volt tehát, az első erdélyi utam.

A második eset már nem egy úthoz, hanem az utak egész sorához kapcsolódik. A rendszerváltások idején vagyunk, előbb Magyarországon, majd Romániában. Az érdeklődésre való tekintettel meghívások és azok nélküli látogatások sora, ismételt előadókörutakkal. Ezekből felidéznék most két mozzanatot, amely emlékezetemben maradt.

Az egyik Barót, bányaváros, bezárt üzemekkel. A falakon sokfelé az előadóestem hirdetése. Ahogy kocsival belépünk, zuhogó eső. Kevesebb résztvevővel kell számolni, de végül mégis bő hallgatóság lett. A téma a Szabad Európa Rádió. A rendezők mondják, hogy az egyik faluból ismételten jelentkezett egy férfihang, tényleg én -mármint rádiós nevemet említve- én leszek a vendég. Meg is jelenik, falusi külsejű középkorú férfi, román feleségével. Nekem azzal tűnik fel, hogy a közönség előtt feltett kérdéseiből

kitűnően, alaposan ismeri rádiónk műsorát. A program végén dedikálok, keresném az említett férfit is, de már elmentek. Kérdésemre, hogy ki volt a rádiónkról és rólam ennyire tájékozott hallgató, azt a választ kapom: Egy pásztor a havasokról. Rádiónk adásain nőtt fel a magányban, tájékozódását és hosszú esztendők alatti művelődését ott szerezte. Legmegbecsültebb hallgatóim egyikeként őrzöm.

A másik eset Zilahon történt. Előadásom után fiatal gimnazista lányok egy csoportja jött hozzám, ifjúsági lapjuk számára. Kérdésük az volt: Ön bejárta a világot, annyi helyen és városban járt, de azt szeretnénk tudni, hogy mindezek közül melyik az Ön városa. Az enyém? Egy pillanatra meghökkentem, majd határozottan válaszoltam: Ungvár.

Ungvár, igen Kárpátalja. Ez ma a témánk. Hosszú pályámról, elsőnek diákkoromból idéznék fel valamit. Magyar történelmünk egy olyan fordulatáról, amelyről ma nem hallani semmit. 1938 őszén, a november 2-án, a négy, akkori európai nagyhatalom Csehszlovákiát felbontó müncheni felhatalmazása alapján hozott bécsi döntés után. A Felvidék és Kárpátalja túlnyomóan magyarlakta déli sávja visszakerült Magyarországhoz. Én akkor a késmárki német gimnázium nyolcadik osztályos tanulója, a magyar csapatok bevonulását semmiképpen sem kihagyni akaróan ideiglenesen hazautaztam és szülőhelyemen, Nagykaposon, tanúja lehettem a megindító eseménynek. Kiderült, magyar útlevelet még jó ideig nem kaphatok, nyitva maradt tehát Ungváron, a csehek által betiltott régi magyar gimnázium. Ennek tanulójaként ültem be tehát az iskolapadba. A minden oldalról összeállt érettségi osztályban váratlan meglepetés ért: Itt a francia nyelv helyett bevezették a ruszint. Kötelezően. Nem tudtuk, hogy Budapesten nagyot fordult a világ. Teleki Pál miniszterelnökkel az élen, az az új szemlélet és azok a rendelkezések jöttek, hogy a visszatért volt csehszlovákiai területek középiskoláiban kellő helyet kell kapnia a szlovák, illetve a ruszin nyelvnek. 1939. március 12. Csehszlovákia teljes megszűnését hozta: A cseh területeket Hitler egészen bekebelezte, a megkisebbedett Szlovákia a németek égisze alatt és mintájára megteremtette első, papír szerinti önállóságát, Kárpátalja nagyobb maradék részébe pedig, mint politikai űrbe, némi védekező harcok után bevonult a magyar hadsereg.

Az ágyúdörgések iskolai padjainkhoz is eljutottak. De jött a teljes megnyugvás. Egy olyan fordulattal, amely egy új világ szemléletét vetítette

előre. Teleki Pál miniszterelnök, Horthy Miklós kormányzó jóváhagyásával az új, megkisebbedett Kárpátaljának területi autonómiát ajánlott fel. A bejelentést máris tettek követték: Ezen a korábbinál valamivel kisebb Kárpátalján a ruszin nyelv hivatalos, a magyar nyelvvel egyenrangú lett. Minden közintézményben elrendelték ezt a kettősséget. Hivatalok bejárata, állomások névtáblája, postai bélyegzők ezt a kétnyelvűséget érvényesítették. Országterületünkre először lépett új hatósági nyelven a cirill betű. Nekem már diákként is volt néhány alkalmam induló ruszin politikusok közelébe kerülni. Teljes volt a magyarsághoz való tartozás szelleme és egy jobb, jövőbeli, korszerű rendezés reménye.

De közben, még az ungvári iskolai évem alatt, Európában új fejlemények indultak. A márciusban nagy lelkesedéssel elért magyar-lengyel közös határt Lengyelország német katonai lesöprése semmivé tette. Egy évvel később, újabb bécsi döntéssel Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz. Majd egy további évre rá a németek hadba indulása a Szovjetunió ellen, a Donnál immár magyar honvédekkel is. Csupa olyan fejlemény, amelyik a Magyarországon belüli új, talán másutt is hasznosítható, kárpátaljai rendezési mintát, egy nagy jövőbeli elszámolás reményében, levette a napirendről.

Másik témám, pályám egyik sikeréről szól.

A Szabad Európa Rádió amerikai vezetősége nem kedvelte a nemzeti kisebbségi témákat. A Szovjetunió és a kommunizmus világharcának a céljában ez az egész emberiséget sújtó veszély leküzdése volt a központi feladata. A nyugati kormányok nem népekben, hanem államokban gondolkodtak, azok belső ügyei csak zavarták a közös teendőt. Hogy ez a szemlélet mennyire téves volt, kiderült a Jugoszláviát szétbontó belháború, majd a Szovjetunió széthullása idején. Nem volt rájuk program, jött a majdnem napi kapkodás.

A magyarság szempontjából a legsúlyosabb kisebbségi terület Kárpátalja lett. A szovjet hatalom a mesterséges csehszlovák állam felbomlásakor és Kárpátalja elfoglalásakor első intézkedései között hozta a teljes harcképes magyar lakosság deportálását, amely nagyon nagy százalékban valahol a Szovjetunió hatalmas területén odaveszett. Az új, kis szovjet tartományban egy egész fiatal nemzedék nőtt fel apa nélkül.

A világ nem tudott róluk és nem is törődött velük. Hogy mennyire, arról tanúskodik egy személyes élményem. Egyik diákkori német barátom magas

diplomáciai pályát futott be, Nyugat-Németországot az Európai Unió előtt és alatt is kulcsintézményekben, nagykövetként képviselte. Később, amikor Kárpátalját megkapta Ukrajna, tehát már sokéves tapasztalat után egy beszélgetésünkbe azt kérdezte: „Te, tényleg, Ukrajnában élnek magyarok?"

Az otthoni hivatalos politika és a világ által így elfelejtett kárpátaljai magyarjaink nagy gondunkat okozták, amelyben majdnem semmit sem tehettünk. A szovjet vasfüggöny teljes zárlatot jelentett. A kettős vasfüggöny csak megerősítette ezt az állapotot.

Mint az 1951-es kezdetektől 1963-ig a hírszerkesztőség tagja, nem emlékszem, hogy akár egyetlen napi jellegű hír is eljutott volna hozzánk és bekerülhetett volna adásunkba. A Szovjetunión belüli általános helyzet vagy fejlemények ilyen vagy olyan kárpátaljai vonatkozása más műsoraink valamelyikében szerepelhetett, de alighanem csak kivételesen.

Az első, még szerény, de az ügy szempontjából mégis jelentősnek számító eseményt az 1973-as esztendő hozta. Ekkor már Ambrus Márton néven, a hírosztálytól megvált külpolitikai szerkesztőként, kaptam a kárpátaljai kérdésben a továbbiakra is meghatározó, aktív szerepet. Azon év októberében eljutott szerkesztőségünkhöz egy ismeretlen kárpátaljai szerző tizennégy gépelt oldalon írt átfogó jelentése a szovjet uralom alá került az akkor kétszázezres magyarság helyzetéről. Máig nem sikerült kiderítenem a munka készítőjének személyazonosságát. Írása minden vonatkozásban hitelesnek tűnt. Ebből a jelentésből készítettem egy húszperces –a műsorszerkezetünkben egy témáról a leghosszabb- adást. Karácsony és újév között sugároztuk, három különböző időpontban.

Az igazi áttörés a rádión kívül kapott feladatomhoz kapcsolódik. Erre 1980 őszéig kellett várni. A Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, amely minden év októberében egyhetes tanulmányi konferenciát rendezett Luganóban, erre az alkalomra a határon túli magyarság helyzetének felmérését tűzte műsorára. Kárpátalja esetében én kaptam a felkérést. Itt egy régi, hazai szál döntőnek bizonyult: Egy Munkácsról Budapestre került barátom –írjuk le a nevét: Solymosi Sándor- folyamatosan csempészett ki és továbbított hozzám Ungvárról úgyszólván mindent, ami magyar nyelven megjelent, kiegészítő statisztikai és néhány egyéb adatot pedig, készségesen rendelkezésemre

bocsátott a Szovjetunió felé sugárzó Szabadság testvérrádió, egy Kárpátaljáról Nyugatra kikerült fiatal munkatársa. Az erre a konferenciára készített tanulmányom, de már az azt szolgáló kutatásaim óta én lettem, rádión belül és kívül a kárpátaljai magyarok és nem magyarok ügyének, ha nem is szakértője, de elég alapos ismerője. Luganói, majd Nyugat-Európa különböző pontjain tartott előadásom kisebb szenzáció lett. Ilyen ismeretekkel Nyugaton senki sem rendelkezett, Budapesten pedig, a pontosan tájékozott szakértők nem publikálhattak. Forrásanyagom segítségével, az amerikai vezetés elnézőbb szemléletét kihasználva, folyamatosan helyeztem el információs anyagot a legkülönbözőbb műsorokban. Az ungvári vadaskert pusztulásától a Tisza parti részegeskedésig még a Kárpáti Igaz Szó is szolgáltatott főleg „levelezői" tollából apró, vagy olykor nagyobb csemegéket. Egy kollégám, aki átlátta ez irányú aktivitásomat, egy szerkesztőségi értekezleten elismerően „egyszemélyes maffiának" nevezett. A megtisztelő titulust jólesően viseltem: amikor a kádári világban agyonhallgatott kárpátaljai magyarság legalább nálunk, a mi adásainkban, egy kicsit újra természetes része lehetett a magyar tájékoztatásnak és életnek. Már pusztán az a tény, hogy különböző műsorainkba el tudtam helyezni magyar névvel egy kárpátaljai várost vagy kisebb települést, bevonhattam a kárpátaljai magyarság természetes keretébe valamit, amit a kádári kommunista gépezet minden eszközzel igyekezett elfelejtetni.

Hogy erre milyen nyomasztóan nagy lett a szükség, megmutatta a napi élet. Szerkesztőségi szobámban egyízben saját híradásunkat követve, hallok egy mondatot, hogy egy Dnyetropetrovszkból vagy onnan valahonnan induló valamilyen vezeték „elérte Uzsgorodot", annyira megdöbbentett, hogy lesiettem a hírosztályra, ahol egy Magyarországról frissen érkezett szerkesztőnek riadtan szóltam, hogy „Te, ez Ungvár". „Ja, akkor kijavítjuk"- kaptam a kissé közömbös választ. A rendszerváltáskor hazatérve pedig, levélben fordultam Magyarország rendőrfőkapitányához, aki „most voltam szovjet oldalon és tárgyaltam a kollégákkal Uzsgorodon" - mondta a televízióban. Becsületére legyen mondva szívélyes levélben köszönte meg figyelmeztetésemet és kért, hogy, ha kell, ilyet a jövőben is tegyek.

Ehhez egy nekem nagyon jól eső kiegészítés. A peresztrojka idején vagyunk, nagy bankett az ungvári Korona Szálló termében. Hatalmas lakoma: a nép nagy

szegénysége közepette az új ukrán városvezetés dús asztalokkal és a szovjet idők esztrádműsorával tiszteli meg a résztvevőket. A zenebona közepette odajön egy ungvári barátom, oldalán egy ismeretlen, magyarul nem tudó férfival, mondván, hogy ez az úr szeretne velem beszélni. Megtudom: az ismeretlenben Alekszej Korszunnal, a KGB volt magas beosztású ezredesével állok szemben. Róla azonban már tájékozott voltam: ő az, aki a titkosszolgálat egy értekezletén szembefordult a hivatalos tétellel és állítani merte, hogy a háború végén igenis elhurcolták Kárpátalja egész magyar férfilakosságát. A KGB-ből természetesen nyomban kitették, de retorziót akkor már nem alkalmazhattak vele szemben. Ő viszont már előzőleg beszerezte Moszkvában a tömegdeportálás titkos iratait. A magyarság szószólója, az emléknapokon szakreferens, az ungvári városházán a kárpótlás ügyvezetője lett. Megállapítottuk, itt most értelmesen nehéz lenne beszélgetnünk, de ezt majd más helyen behozzuk. Kezét megrázva, a következő szavakkal búcsúztam tőle: „Örülök, hogy megismerhettem valakit, akiről már annyit hallottam." Mire ő: „Én meg örülök, hogy találkozhattam valakivel, akit már régóta ismerek..."

Hát ennyi, kedves egybegyűlt közönség. Életpályámból, Kárpátaljáról. Erről a magyarság legszorongatottabb állapotában lévő nemzetrészről. A nagy területű ország, amelybe annyi viszontagság után most belekerült, világpolitikai küzdőtér lett. Nyugat és Kelet, jelképesen mondva túlbuzgalmában olyan csapdába ment bele, amelyből nem tud, vagy legalábbis nem mer visszakozni. A magyarság egésze a kárpátaljai testvérek felé fordul. Megható az, ahogy kormányunk és társadalmunk minden rétege érzi kötelességét és aszerint cselekszik.

Itt Kolozsváron egybegyűltek és környezetük, barátaik, tehetnek-e valamit? Igen, a kiszolgáltatottak lelki és, ha kell anyagi megsegítését. Főleg a fiatal nemzedéknek üzenem: Menjenek el a Tisza túloldalára, a nem nagyméretű, de a változatosságában dús tájra és annak mindennapi emberei közé! Látogassák meg őket, és ha barátokra találtak, mert találni fognak, hívják meg őket, az elszigeteltségből más honos tájakra! Fiatalok ilyen tettei tartós kincsekké változnak.